

Feasibility Study of the Simultaneous Claim of Obligations Documented in the Executory Document from the Competent Authorities in the Light of Review of Laws Jurisprudence and Legal Doctrine

*Soroush Safizade*¹

1. Ph.D. Student in Private law, Faculty of Law, University of Tehran (Farabi Campus), Qom, Iran
Email: safizade.soroush@ut.ac.ir

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2021.274914.1599

Received:
28 February 2021

Accepted:
3 May 2021

Published:
20 March 2022

ABSTRACT

Simultaneous claims of debts documented in the executory document are among the common cases in the Iranian judicial system, which are carried out by obligees with motives such as pressuring the debtor to perform the debt, speeding up the collection of claims, and etc. In this regard, sometimes the whole debt is demanded from two authorities simultaneously, and sometimes debt is divided into two parts, and each part is demanded from a authority. However, the legal status of this obligee's measure in the Iranian legal system is unclear due to the existence of conflicting views in the dimensions of legislative, judicial and legal doctrines. Some have taken this measure as correct and others have ruled that the obligee has no authority to demand it simultaneously. Based on this, the question can be raised that in

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

the Iranian legal system, what are the limits of the authorities of the obligee in claiming the obligations documented in the executory document? And in particular, what effect does the pursuit of the obligations contained in the executory document through a competent authority have on the possibility of pursuing simultaneously in another authority?

This research with a descriptive-analytical method and based on documentary-library studies, has concluded that obligee's measure in simultaneous claim is unjustifiable on the basis of legal theories and cannot be correct. Accordingly, due to lack of comprehensiveness and lack of explicit legislation, it has submitted proposals to amend the applicable regulations.

Keywords: Executory Document, Simultaneous Claim, Part-Part Claim, Novation, Release.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Soroush Safizade: Conceptualization, Methodology, Validation, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Project administration, Visualization, Supervision, Writing - Review & Editing.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Safizade, Soroush. "Feasibility study of the simultaneous claim of obligations documented in the Executory document from the competent authorities in the light of review of laws jurisprudence and legal doctrine" *Journal of Legal Research* 20, no. 48 (March 20, 2022): 117-138.

Extended Abstract

Obligations documented in the enforceable document have always been a challenge in the Iranian legal system in the three dimensions of legislative, judicial and legal doctrine, due to the privilege it has for the obligee to claim its obligation from various authorities. This challenge has been the possibility of simultaneously claiming obligations documented in binding documents from multiple competent authorities. Regarding the method of simultaneous claiming, two methods have been used by the beneficiaries of these documents: In the first method, whole of obligation that subject of the document was demanded from two authorities simultaneously. While, in the second method, documented obligations were divided into two parts if they were decomposable, and each reference was claimed.

Accordingly, the feasibility of the claim in the form of any of these methods in the Iranian legal system based on applicable regulations, court decisions and the views of legal doctrines is an issue that requires a special study.

In this article, based on a descriptive-analytical method and in the framework of Library data collection method and referring to legislative and judicial documents, we have come to the conclusion that:

First, in relation to the claim of the whole of the obligation from two authorities at the same time, although the unification judgement No. 12 row 9.59 in 1979 based on the idea of absolute jurisdiction of general courts, considered this possible and supported it, but in 2017, paragraph b of article 113 of the Sixth Development Plan Law, along with the executive regulations for exploration and seizing debtor property in the implementation of the provisions of the notarial documents issued in 2019, denied this possibility on enforcing notarial documents. However, in the case of enforcing private documents, these provisions are not explicit. In this regard, however, jurisprudence and legal doctrine based on the unwritten principle of "the need to pursue an obligation from a single authority, assuming the multiplicity of competent authorities" has denied this possibility, but it is suggested that the text of paragraph b of Article 113 of the Sixth development Plan Law and Article 2 of the Executive Regulations on the exploration and Seizure of Debtor Property in Enforcement of the Provisions of notarial Documents expand its scope and change from binding notarial documents to binding documents.

Secondly, regarding the section-by-section claiming, although there

is no explicit legal prohibition in the regulations, but this behavior of obligee can be analyzed on the basis of two theories and in response to the feasibility of this method, it is voted impossible.

In the first theory, the nature of the division of a single debt into two debts by the obligee can be justified based on the theory of Novation in terms of alteration of debt, which according to the first paragraph of Article 292 of the Civil Code requires the consent of the obligator and the obligee.

The second theory is the theory of Discharge. According to this theory, the first claim of one part of the debt will be considered as a obligee return from the other part and will not be able to claim.

Although according to either of these two theories, it is impossible for the obligee to claim part-by-part, but this impossibility, if justified in the framework of the Novation theory, is a kind of relative impossibility that is possible with the consent of the obligor according to Article 291. While analysis based on the theory of Discharge implies absolute impossibility. Because the act of discharge is a unilateral act that requires only the consent of the obligee, and its nature is a necessary act that after its occurrence with any word and action, whether explicitly or implicitly, can not be terminated.

However, regarding this method of claiming, It seems necessary to take a clear position on this issue, as stated in Article 113 of the Sixth development Plan Law and Articles 2 and 8 of the Executive Regulations on exploration and Seizing the Debtor's Property.

Accordingly, it has been proposed to this section that the provision of paragraph b of Article 113, in addition to accepting the prior competence of the Enforcement Unit of Registry of Documents for claiming the obligations documented in the enforceable document, extend the jurisdiction of these authorities to the whole of the obligation; In such a way that there is no option for the obligee other than filing an executive file in relation to the whole obligation, and if the obligee wants to file a lawsuit in the courts of justice after the lapse of time mentioned in the above-mentioned provision, He can only do so if he has closed the executive file for the entire debt documented in the enforceable document.

امکان‌سنجی مطالبه هم‌زمان تعهدات مستند به سند لازم‌الاجرا از مراجع صالح در پرتو بررسی قوانین، رویه قضایی و دکترین حقوقی

سروش صفی زاده^۱

۱. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، دانشگاه تهران (پردیس فارابی)، قم، ایران.
Email: safzade.sorush@ut.ac.ir

چکیده:

مطالبه هم‌زمان دیون مستند به سند لازم‌الاجرا از جمله موارد شایع در نظام قضایی ایران است که از جانب اشخاص متعهدله با انگیزه‌هایی همچون تحت فشار گذاشتن مدیون جهت ایفای دین، تسریع در وصول مطالبات و... صورت می‌پذیرد. در این خصوص گاهی کل دین از دو مرجع به طور هم‌زمان مطالبه می‌شود و گاهی دین به دو بخش تقسیم می‌شود و هر بخش از مرجعی مطالبه می‌گردد. باین حال وضعیت حقوقی این اقدام متعهدله در نظام حقوقی ایران به دلیل وجود نظریات متعارض در ابعاد تقنینی، قضایی و دکترین حقوقی، وضعیتی نامشخص است. به طوری که عده‌ای این اقدام را حمل بر صحت نموده‌اند و عده‌ای دیگر حکم به عدم اختیار متعهدله در مطالبه هم‌زمان داده‌اند. بر این اساس این پرسش قابل طرح است که در نظام حقوقی ایران حدود اختیارات متعهدله

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پژوهش‌کده حقوق

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2021.274914.1599

تاریخ دریافت:
۱۰ اسفند ۱۳۹۹

تاریخ پذیرش:
۱۳ اردیبهشت ۱۴۰۰

تاریخ انتشار:
۲۹ اسفند ۱۴۰۰

در مطالبه تعهدات مستند به سند لازم‌الاجرا به چه صورت است و به‌طور خاص پیگیری تعهدات مندرج در سند لازم‌الاجرا از طریق یک مرجع صالح، چه تأثیری در امکان مطالبه و پیگیری هم‌زمان در مرجعی دیگر دارد؟

این پژوهش با روشی توصیفی - تحلیلی و بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای - اسنادی به این نتیجه رسیده است که اقدام متعهدله در مطالبه هم‌زمان بر اساس تئوری‌های حقوقی غیر قابل توجیه است و نمی‌توان حکم به صحت آن داد. بر همین اساس به دلیل عدم جامعیت و فقدان صراحت تقنینی، پیشنهادهایی برای اصلاح مقررات لازم‌الاجرا ارائه نموده است.

کلیدواژه‌ها:

سند لازم‌الاجرا، مطالبه هم‌زمان، مطالبه بخش - بخش، تبدیل تعهد، ابراء.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

سروش صفی‌زاده: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، اعتبار‌سنجی، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی، مدیریت پروژه.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

صفی‌زاده، سروش، «امکان‌سنجی مطالبه هم‌زمان تعهدات مستند به سند لازم‌الاجرا از مراجع صالح در پرتو بررسی قوانین، رویه قضایی و دکترین حقوقی». مجله پژوهش‌های حقوقی ۲۰، ش. ۴۸ (۲۹ اسفند ۱۴۰۰): ۱۱۷-۱۳۸.

مقدمه

اعطای قدرت اجرایی به اسناد در چهارچوب ایجاد ماهیتی به نام «سند لازم‌الاجرا»، سیاستی است که دهه‌ها از اعتبار آن در نظام حقوقی ایران می‌گذرد. سیاستی که قانونگذار در مورد برخی اسناد عادی و رسمی در پیش گرفته است و به موجب آن متعهدله برای الزام متعهد به اجرای تعهد نیازی به طرح دعوا در محاکم نداشته و به راحتی می‌تواند با مراجعه به واحد اجرای ثبت، اجرای مستقیم تعهد را مطالبه نماید.^۱

با این حال در موارد عیدیه‌ای مشاهده شده است که متعهدله برای آنکه بتواند متعهد را برای اجرای تعهد تحت فشار قرار داده و ایفای تعهدات را با سرعت بیشتری پیش ببرد اقدام به مطالبه هم‌زمان تعهد از مرجع قضایی، در چهارچوب اقامه دعوا و واحد اجرای ثبت می‌کند. این اقدام به دو صورت رخ می‌دهد: گاهی تمام تعهد از دو مرجع به‌طور هم‌زمان مطالبه می‌شود^۲ و گاهی هم، در مواردی که تعهد تجزیه‌پذیر باشد، متعهدله اقدام به تقسیم تعهد نموده و هریک از بخش‌ها را به‌طور مجزا از مرجع صالح مطالبه می‌کند.^۳

این اقدام شایع اشخاص متعهدله، این پرسش را مطرح می‌سازد که در نظام حقوقی ایران حدود اختیارات متعهدله در مطالبه تعهدات مستند به سند لازم‌الاجرا به چه صورت است و به‌طور خاص پیگیری تعهدات مندرج در سند لازم‌الاجرا از طریق یک مرجع صالح، چه تأثیری در امکان مطالبه و پیگیری هم‌زمان در مرجعی دیگر دارد؟ در پاسخ بدین پرسش رویه قضایی در یک دوگانگی به سر می‌برد. در تعدادی از آرای صادره از محاکم امکان مطالبه هم‌زمان دین مستند به سند لازم‌الاجرا مخالف قانون و عدالت شناخته شده است و بر همین اساس قضات این محاکم اقدام به صدور قرار رد یا عدم استماع دعوی نمودند که خواهان بدو اطلب خود را از طریق مرجعی دیگر مطالبه نموده

۱. عبدالله شمس، اجرای احکام مدنی، جلد ۱ (تهران: دراک، ۱۳۹۸)، ۲۹.

۲. سامانه ملی آراء قضائی، «دادنامه قطعی شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۶۹۴۰۰۲۴۳ مورخ ۱۳۹۲/۰۳/۱۱ با موضوع پیگیری هم‌زمان تخلیه مورد اجاره از طریق اجرای ثبت و دادگاه»، دسترسی در ۵ اسفند ۱۳۹۹،
<https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/4488>;

سامانه ملی آراء قضائی، «دادنامه قطعی شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۶۹۴۰۰۲۳۱ مورخ ۹۲/۰۲/۲۱ با موضوع عدم امکان اقدام هم‌زمان نزد اجرای ثبت و دادگاه برای مطالبه طلب (مهریه)»، دسترسی در ۵ اسفند ۱۳۹۹،
<https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/4406>

۳. سامانه نشست‌های قضائی، «نشست قضائی استان کردستان / شهر دهگلان با موضوع ارائه دو دادخواست جداگانه هم‌زمان، هریک با خواسته نه میلیون ریال جهت مطالبه وجه یک فقره چک هجده میلیون ریالی»، برگزار شده در تاریخ دهم تیرماه ۱۳۸۳، دسترسی در ۵ اسفند ۱۳۹۹،

<https://www.neshast.org/Home/GetPublicJSessionTranscript/722f7429-24ba-4449-ef87-08d6688bb098>;

سامانه ملی آراء قضائی، «دادنامه قطعی شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۶۹۴۰۰۲۰۱۳ مورخ ۹۲/۱۱/۳۰ با موضوع مطالبه مهریه از طریق واحد اجرای ثبت»، آخرین بازدید: ۵ اسفند ۱۳۹۹،

<https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/5317>.

است.^۴ این در حالی است که در برخی دیگر از محاکم، قضات صرف اقدام برای مطالبه دین از طریق یک مرجع را نافی مطالبه همزمان از مرجعی دیگر ندانسته و به این دعوی رسیدگی می‌کنند.^۵ در نظام قانونگذاری و دکتترین حقوقی اگرچه به‌طور خاص به امکان مطالبه همزمان پرداخته نشده است، لیکن به‌طور ضمنی می‌توان پاسخ‌هایی را در خصوص پرسش مذکور یافت. پاسخ‌هایی که در آنها نیز این دوگانگی مشهود است. در این خصوص:

- در پی اختلاف میان دادگاه‌ها در خصوص امکان مطالبه دین مستند به سند لازم‌الاجرا از مراجع قضایی، دیوان عالی کشور در سال ۱۳۶۰، رأی وحدت رویه‌ای صادر نمود که بر اساس آن: «...به جز آنچه که در قانون مستثنی شده انواع مختلفه دعوی از جمله دعوی مربوط به اسناد رسمی و قبوض اقساطی لازم‌الاجرا در دادگاه‌های دادگستری قابل استماع و رسیدگی است و حکم ماده ۹۲ قانون ثبت اسناد و املاک مبنی بر اینکه مدلول کلیه اسناد رسمی راجع به دیون و سایر اموال منقول بدون احتیاج حکمی از محاکم دادگستری لازم‌الاجراست منافات و مغایرتی با حق و اختیار اقامه دعوی در دادگاه‌های دادگستری ندارد و لازم‌الاجرا بودن اسناد مزبور مزیتی است که در قانون برای چنین اسنادی در نظر گرفته شده است تا صاحبان حق بتوانند از هر طریقی که مصلحت و مقتضی می‌دانند برای احقاق حق خود اقدام نمایند ...»^۶ بر این اساس می‌توان گفت این رأی از دیدگاه دوم رویه قضائی حمایت می‌کند؛

- در مقابل در سال ۹۶ قانونگذار در بند ب ماده ۱۱۳ قانون برنامه ششم مقرره‌ای تصویب نمود که به موجب آن: «مفاد اسناد رسمی لازم‌الاجرا از طریق ادارات اجرای مفاد اسناد رسمی لازم‌الاجرای سازمان ثبت اسناد و املاک کشور اجرا می‌شوند ... چنانچه مرجع مذکور نتواند ظرف مدت دو ماه از تقاضای اجرا، نسبت به شناسایی و توقیف اموال متعهد سند اقدام کند یا ظرف مدت شش ماه نسبت به اجرای مفاد سند اقدام نماید، متعهدله سند می‌تواند با انصراف از اجرای مفاد سند به محاکم

۴. سامانه ملی آرای قضائی، «دادنامه قطعی شماره ۸۵-۰۰۲۲۲۸-۰۹۹۷۰۹۳ مورخ ۱۳۹۳/۰۱/۳۱ با موضوع مطالبه همزمان چک در دادگاه و اجرای ثبت»، دسترسی در ۵ اسفند ۱۳۹۹،

<https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/6558>;

سامانه ملی آرای قضائی، «دادنامه قطعی شماره ۱۵۳۴-۰۱۵۳۴-۰۹۹۷۰۹۱ مورخ ۱۳۹۱/۱۱/۲۳ با موضوع عدم استماع دعوی مطالبه وجه چک دارای اجرائیه ثبتی»، آخرین بازدید: ۵ اسفند ۱۳۹۹،

<https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/788>;

سامانه ملی آرای قضائی، «دادنامه قطعی شماره ۰۹۸۱-۰۲۲۲۴۰-۰۹۹۷۰۹۲ مورخ ۱۳۹۲/۰۶/۱۹ با موضوع مطالبه همزمان مهریه از طریق اجرای ثبت و دادگاه»، آخرین بازدید: ۵ اسفند ۱۳۹۹،

<https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/۴۸۷۰>;

۵. سامانه ملی آرای قضائی، «دادنامه قطعی شماره ۰۲۰۱۳-۰۲۲۴۰-۰۹۹۷۰۹۲ مورخ ۹۲/۱۱/۳۰ با موضوع مطالبه مهریه از طریق واحد اجرای ثبت.»

۶. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، «رأی وحدت رویه هیأت عمومی دیوان عالی کشور در مورد قابل استماع بودن دعوی مربوط به اسناد رسمی و قرض اقساطی لازم‌الاجرا در محاکم دادگستری»، تاریخ انتشار: ۲۹ مرداد ۱۳۶۰، دسترسی در: ۵ اسفند ۱۳۹۹،

<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/101318>.

دادگستری رجوع نماید.» عدم امکان مطالبه هم‌زمان موضعی است که دلالت بر دیدگاه اول رویه قضایی دارد.

در دکتربین حقوقی هم در پاسخ به پرسش از امکان مطالبه دین مستند به سند لازم‌الاجرا از مرجع قضایی هم یک دوگانگی دیده می‌شود:

– عده‌ای معتقدند این امر تحصیل حاصل محسوب می‌شود و به رسمیت شناختن آن جز در موارد استثنایی باعث طرح دعاوی بیهوده در محاکم دادگستری می‌شود؛^۷

– درحالی‌که عده‌ای دیگر معتقدند سند لازم‌الاجرا دلالت بر حق متعهده و تکلیف متعهد به انجام تعهد داشته و در این راستا متعهده می‌تواند از هر طریقی که اصلح می‌داند دین خود را مطالبه کند.^۸ این اختلاف آراء، لزوم ارائه یک پژوهش در خصوص وضعیت حقوقی مطالبه هم‌زمان دین مستند به سند لازم‌الاجرا از دو مرجع ذی‌صلاح را به عنوان یک ضرورت مطرح می‌سازد. بر این اساس، این پژوهش در چهارچوب مطالعات کتابخانه‌ای و مراجعه به اسناد و مدارک و بر مبنای روش تحقیق توصیفی – تحلیلی و بررسی رویه قضایی درصدد پاسخ به پرسش از امکان سنجی مطالبه هم‌زمان دیون موضوع اسناد لازم‌الاجرا از دو مرجع است. در این راستا در ابتدا مفهوم سند لازم‌الاجرا را مورد بررسی قرار می‌دهد، سپس با طرح اقسام روش‌های مطالبه هم‌زمان، به بررسی و تحلیل امکان تحقق آنها در چهارچوب مقررات موجود، رویه قضایی و دکتربین حقوقی می‌پردازد.

۱- مفهوم‌شناسی سند لازم‌الاجرا^۹

سند لازم‌الاجرا در مفهوم اعم به اسنادی گفته می‌شود که می‌توان مفاد آن را بدون مراجعه به مرجع قضاوتی صالح از واحدهای اجرایی مطالبه کند.^{۱۰} واحدهای اجرایی موجود در نظام حقوق ایران عبارتند از: واحد اجرای احکام مدنی، واحد اجرای احکام شوراهای حل اختلاف، واحد اجرایی ثبت، اجرای احکام دیوان عدالت اداری، اجرائیات وزارت اقتصاد و دارایی، اجرای سازمان تأمین اجتماعی و اجرای احکام شهرداری.^{۱۱}

بنابراین طیف وسیعی از اسناد – از آرای محاکم دادگستری گرفته تا آرای قطعی شده کمیسیون ماده ۱۰۰ شهرداری – در قلمرو اسناد لازم‌الاجرا در مفهوم عام قرار دارند. با این حال سند لازم‌الاجرا در مفهوم خاص خود – که موضوع این پژوهش است – به سندی گفته می‌شود که می‌توان مفاد آن را می‌توان بدون صدور حکم از دادگاه از طریق واحد اجرای ثبت مطالبه نمود.^{۱۲} در این مفهوم –

۷. امیر ناصر کاتوزیان، اثبات و دلیل اثبات، جلد ۱ (تهران: میزان، ۱۳۹۵)، ۳۱۶-۳۱۵.

۸. شمس، پیشین، ۶۸-۶۷.

9. Titre exécutoire or Executory document

۱۰. بند الف ماده ۱ آئین‌نامه اجرای مفاد اسناد رسمی لازم‌الاجرا و طرز رسیدگی به شکایت از عملیات اجرایی سند لازم‌الاجرا.

۱۱. شمس، پیشین، ۴۵.

۱۲. همان، ۳۰.

برخلاف مفهوم عام که اصولاً اسناد رسمی را شامل می شود - سند می تواند عادی یا رسمی باشد. باین حال در اینکه چه اسناد عادی و رسمی ای در زمره اسناد لازم الاجرا تلقی می شوند، قانونگذار در مورد هریک راهکاری را ارائه داده است:

- در مورد اسناد رسمی مواد ۹۲ و ۹۳ قانون ثبت اسناد و املاک مصوب ۱۳۱۰^{۱۳} قاعده ای عمومی بنا گذاشته است مبنی بر آنکه کلیه اسناد رسمی تنظیم شده توسط سردفتر در صورتی که متضمن تعهدی باشند، با عنوان سند لازم الاجرا شناخته می شوند. مبنای اصلی اعتبار این قاعده را بایستی در تشریفات تنظیم سند رسمی توسط سردفتر دید. اساس کار سردفتر در اعمال تشریفات تنظیم سند رسمی بر مبنای ضرب المثل (جنگ اول به از صلح آخر است) پایه گذاری شده است. سردفتر در چنین مواردی موظف است بر اساس مراحل ابتدای به احراز هویت طرفین پرداخته و سپس هر دو طرف را از مفاد قراردادی که خواهان انعقاد آن می باشد و تعهدات حاکم بر آن باخبر می سازد تا طرفین با دیدگاهی درست، اطلاعاتی جامع و اراده ای کامل اقدام به انعقاد قرارداد نمایند؛^{۱۴} در صورت تراضی طرفین سردفتر اقدام به تنظیم قرارداد نموده، تعهدات طرفین را قید می کند و وضعیت هریک از تعهدات را از این نظر که موعد اجرا چه زمانی است، کیفیت ایفای تعهد به چه صورتی است و ... مشخص می کند؛ موضوعی که نقش مؤثری در پیشگیری از دعاوی خواهد داشت. پس از طی این تشریفات دیگر هیچ گونه شک و شبهه ای نسبت به موجودیت تعهد یا مفاد تعهدات مندرج در اسناد رسمی یافت نمی شود و بر همین اساس طرفین اجازه دارند بدون مداخله دادگاه، به اجرای مفاد این اسناد اقدام نمایند.^{۱۵} اعمال این تشریفات به سند قوه اثباتی می دهد. گویی مفاد ذیل آن از تاریخ گرفته تا تعهدات مندرج عین حقیقت است و در برابر ثالث قابل استناد می باشد. در نتیجه این قوه اثباتی، قوه اجرایی سند حادث می شود؛ مفهومی که با اتکا به مندرجات یقینی سند رسمی آن را هم عرض احکام قطعی دادگاهها قرار داده و امکان صدور اجرائیه برای آن را مهیا می سازد.^{۱۶}

- در خصوص اسناد عادی، اگرچه به عقیده پژوهشگران، قدرت اجرایی اساساً به اسناد رسمی تعلق دارد^{۱۷} و بار کردن این وصف بر اسناد که صرفاً توسط طرفین و بدون مداخله و نظارت یک مقام عمومی منعقد شده است باعث افزایش احتمال اشتباه در فرآیند اجرا می گردد و آن را منتهی به فساد،

۱۳. ماده ۹۲- مدلول کلیه اسناد رسمی راجع به دیون و سایر اموال منقول بدون احتیاج حکمی از محاکم عدلیه لازم الاجرا است مگر در مورد تسلیم عین منقولی که شخص ثالثی متصرف و مدعی مالکیت آن باشد.
ماده ۹۳- کلیه اسناد رسمی راجع به معاملات املاک ثبت شده مستقلاً و بدون مراجعه به محاکم لازم الاجرا است.
14. 25th International Congress of Notaries (October 2007), "Topic I: The Notarial act as an instrument of

development in society", last accessed 11/8/2020, https://www.uinl.org/documents/20181/73053/te-mai-conclusiones_en/f4130b2e-10c4-4d88-af65-aaaf7f39cbb5.

15. Peter Murray and Andrew Watson, Comparative Study on Authentic Instruments, National Provisions of Private Law, Circulation, Mutual Recognition and Enforcement, Possible Legislative Initiative by the European Union. United Kingdom, France, Germany, Poland, Romania and Sweden. European Union, 2008, 27.

۱۶. احمدعلی حمیتی واقف، حقوق ثبت (تهران: دانش نگار، ۱۳۹۱)، ۱۱۰.

۱۷. همان، ۱۱۱-۱۱۰؛ کاتوزیان، پیشین، ۳۱۱.

بی‌قانونی و از بین رفتن اعتماد و مقبولیت عمومی نسبت فرآیند اجرای ثبت می‌کند^{۱۸}، لیکن قانونگذار ایرانی به برخی از اسناد عادی نیز این وصف را اعطا نموده است. با این حال رویکرد مقتن در مورد اعطای قدرت اجرایی به اسناد عادی متفاوت از اسناد رسمی است. با این توضیح که در مورد اسناد رسمی قاعده عمومی بر لازم‌الاجرائی کلیه اسناد حاوی تعهد استوار بود. درحالی‌که در مورد اسناد عادی، تنها اسنادی حاوی تعهد لازم‌الاجرا شناخته می‌شوند که صراحتاً قانون به آنها قدرت اجرایی بدهد. موضوعی که در مواد ۱۷۹ لغایت ۲۰۰ آیین‌نامه اجرای مفاد اسناد رسمی لازم‌الاجرا مصوب ۱۳۸۷ ارائه شده است. بر مبنای همین قاعده استثنایی بودن قدرت اجرایی اسناد عادی است که برای مثال اگرچه قانونگذار، چک را بر اساس ماده ۲ قانون صدور چک و مواد ۱۸۳ لغایت ۱۹۳ آیین‌نامه اجرای مفاد اسناد رسمی به عنوان سند لازم‌الاجرا معرفی نموده است، لیکن سفته و برات، با وجود شباهت بسیار زیادی که به چک دارند، سند لازم‌الاجرا شناخته نمی‌شوند؛ چون قانونگذار تنها چک را به عنوان سند لازم‌الاجرا معرفی نموده است.^{۱۹}

از مطالب فوق می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که اگرچه اسناد لازم‌الاجرا در مفهوم خاص می‌توانند اسناد عادی یا رسمی باشند اما قدرت اجرایی اسناد رسمی حاوی تعهد، دارای اصالت است، لیکن لازم‌الاجرا بودن تعهدات مندرج در اسناد عادی استثنایی است و نیازمند تصریح قانونگذار است.

۲- روش‌های مطالبه هم‌زمان تعهدات مندرج در اسناد لازم‌الاجرا

بررسی آرای مراجع دادگستری و مسائل مطروحه در نشست‌های قضایی، دلالت بر آن دارد که در نظام حقوقی ایران دو نوع روش مطالبه هم‌زمان شایع است: مطالبه کل تعهد از دو مرجع و مطالبه بخش - بخش. ذیلاً ضمن معرفی هریک از روش‌های مذکور به تحلیل و بررسی آنها در چهارچوب مقررات موجود، رویه قضایی و دکتترین حقوقی پرداخته تا در نهایت مشخص کند وضعیت هر کدام از این روش‌ها در نظام حقوقی ایران از حیث مجاز یا مردود بودن به چه صورت است.

۲-۱- مطالبه کل تعهد از دو مرجع

روش مطالبه کل تعهد روشی است که بیشتر مورد استفاده قرار داشته و تا پیش از تصویب قانون برنامه ششم توسعه در سال ۱۳۹۶ در مورد دعاوی مربوط به تعهدات مندرج در اسناد عادی و رسمی لازم‌الاجرا به کار می‌رفته است. در این روش، مرسوم آن بود که متعهد له در ابتدا با مراجعه به دایره اجرای ثبت، پرونده اجرایی تشکیل می‌داد و سپس مبادرت به طرح دعوا در محاکم قضایی می‌کرد تا از این راه متعهد را تحت فشار بیشتری برای اجرای تعهد قرار دهد. در این زمان برای تعیین تکلیف نسبت به دعاوی مذکور دو تفکر در نظام قضایی ایران جریان داشت:

تفکر اول که تفکر غالب هم محسوب می‌شد، دلالت بر عدم اختیار متعهدله در مطالبه هم‌زمان تعهد از دو مرجع داشت. با این حال استنباط‌های مختلفی برای این سلب حق ارائه شده است. عده‌ای

18. Murray and Watson, op.cit. , 27.

از قضات بی‌آنکه دلیلی ارائه نمایند، این عدم امکان را بدیهی شمرده و برای رد دعوی متعهدله به جمله: «طرح دعوی همزمان از دو مرجع قانونی و مطالبه از دو مرجع صحیح نیست» بسنده نمودند.^{۲۰} عده‌ای دیگر از قضات معتقد بودند: «... مطالبه یک دین از دو مرجع، خلاف عدالت است و در صورتی که دائن به یکی از دو مرجع قضایی و یا ثبتی مراجعه نماید دیگر حق طرح موضوع در مرجع دیگر را ندارد مگر اینکه حق خود را از مرجعی که اقدام نموده، مسترد و در مرجع دیگر اقدام به طرح دعوی نماید ...».^{۲۱} در نهایت گروه سوم با وجود آنکه هیچ قانونی مبنی بر منع اختیار طرح دعوی از جانب متعهدله وجود نداشت، طرح دعوا در کنار مطالبه همزمان از مرجع ثبت را غیر قابل استماع تشخیص داد.^{۲۲}

تفکر دوم اختیار متعهدله در پیگیری مطالبات خود از دو مرجع به صورت همزمان را به رسمیت می‌شناخت. زیرا معتقد بود: «علی‌رغم اینکه متعهدله بدو از طریق واحد اجرای ثبت اقدام نمود، لیکن با توجه به آنکه متعهد اقدامی در جهت ایفای تعهد به عمل نیاورده است و اقدام از طریق واحد اجرای ثبت یک صلاحیت اضافی می‌باشد و صرف مطالبه از آن مرجع و تشکیل پرونده اجرایی دلالت بر رد دعوا مطروحه در محکمه ندارد ...»^{۲۳} لذا دادگاه مکلف به رسیدگی به دعاوی مربوط به مطالبه همزمان می‌باشد.

با تصویب قانون برنامه ششم قانونگذار تا حد زیادی نسبت به این روش مطالبه تعیین تکلیف نمود. گفتنی است بند ب ماده ۱۱۳ مقررۀ فوق‌الذکر در باب اسناد رسمی لازم‌الاجرا به این موضوع اشاره دارد که اولویت در مطالبه تعهدات مستند به اسناد رسمی لازم‌الاجرا با واحد اجرای اسناد ادارات ثبت است. لیکن در صورتی که ادارات اجرای اسناد ظرف مدت دو ماه از تقاضای اجرا، نسبت به شناسایی و توقیف اموال متعهد سند، اقدام نکند یا ظرف مدت شش ماه نسبت به اجرای مفاد سند اقدام ننماید، متعهدله می‌تواند با انصراف از پرونده اجرایی فرآیند مطالبه را از طریق مراجع دادگستری پیگیری نماید. در همین راستا ریاست قوه قضائیه در سال ۱۳۹۸ آیین‌نامه اجرایی شناسایی و توقیف اموال مدیون در اجرای مفاد اسناد رسمی را مورد تصویب قرار داد. آیین‌نامه‌ای که در مواد دو و هشت آن از ممنوعیت طرح دعاوی مربوط به تعهدات مندرج در اسناد رسمی تا پیش از انقضای مرور زمان مندرج در بند ب ماده ۱۱۳ سخن گفته و پس از این موعد نیز تنها در صورت انصراف از پرونده اجرایی

۲۰. سامانه ملی آرای قضائی، «دادنامه قطعی شماره ۹۳۰۹۹۷۰۲۲۲۸۰۰۰۸۵ مورخ ۱۳۹۳/۰۱/۳۱ با موضوع مطالبه همزمان چک در دادگاه و اجرای ثبت.»

۲۱. سامانه ملی آرای قضائی، «دادنامه قطعی شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۲۴۰۰۰۲۳۱ مورخ ۹۲/۰۲/۲۱ با موضوع عدم امکان اقدام همزمان نزد اجرای ثبت و دادگاه برای مطالبه طلب (مهریه).»

۲۲. سامانه ملی آرای قضائی، «دادنامه قطعی شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۲۲۴۰۰۰۹۸۱ مورخ ۱۳۹۲/۰۶/۱۹ با موضوع مطالبه همزمان مهریه از طریق اجرای ثبت و دادگاه؛ سامانه ملی آرای قضائی، «دادنامه قطعی شماره ۹۱۰۹۹۷۰۲۲۲۵۰۱۵۳۴ مورخ ۱۳۹۱/۱۱/۲۳ با موضوع عدم استماع دعوی مطالبه وجه چک دارای اجرائیه ثبتی.»

۲۳. سامانه ملی آرای قضائی، «دادنامه قطعی شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۲۴۰۰۰۲۰۱۳ مورخ ۹۲/۱۱/۳۰ با موضوع مطالبه مهریه از طریق واحد اجرای ثبت.»

ثبت، پیگیری در محاکم را ممکن می‌داند.^{۲۴} تصریح مقررات مذکور حاکی از آن است که تعهدات مستند به اسناد رسمی لازم‌الاجرا قابلیت پیگیری هم‌زمان از دو مرجع به روش مطالبه کل تعهد را ندارد.

باین حال مقررات فوق‌الذکر تصریحی در باب اسناد عادی لازم‌الاجرا ندارند^{۲۵} و مسأله‌ای که هم اکنون در سکوت قانون قرار دارد آن است که آیا می‌توان مفاد اسناد عادی لازم‌الاجرا همچون چک را از دو مرجع مطالبه نمود یا خیر؟

به نظر می‌رسد بدین پرسش می‌توان از طریق قاعده نانوشته‌ای که بر مبنای آن اکثریت قضات رأی به عدم قابلیت استماع دعوی مطالبه هم‌زمان دین مستند به سند لازم‌الاجرا داده‌اند پاسخ داد. این قاعده که می‌توان از آن با عنوان «لزوم پیگیری تعهد از مرجعی واحد در فرض تعدد مراجع صالح» یاد کرد اگرچه هیچ‌گاه در نظام حقوق تعهدات و یا نظام دادرسی ایران صراحتاً به رسمیت شناخته نشده است اما پای‌بندی به آن را می‌توان در مقررات فوق‌الذکر، آرای قضایی و نظریات مشورتی اداره حقوقی قوه قضائیه یافت. در این خصوص دادنامه مورخ ۱۳۹۲/۰۳/۱۱ صادره از شعبه ۵۱ دادگاه تجدیدنظر استان تهران در باب پیگیری هم‌زمان تخلیه مورد اجاره از طریق اجرای ثبت و دادگاه با تصریح به این موضوع که: «...با هر سند فقط می‌توان از طریق یک مرجع اقدام به طرح دعوی نمود یعنی در مانحن‌فیه مالک سند رسمی می‌تواند یا از طریق دادگستری یا از طریق اجرای ثبت نسبت اقدام نماید...» قاعده لزوم پیگیری تعهد از مرجعی واحد در فرض تعدد مراجع صالح را به رسمیت شناخته است. اداره حقوقی قوه قضائیه نیز در نظریه‌ای در پاسخ بدین پرسش که: چنانچه زوجه برای مطالبه مهریه به دایره اجرای ثبت مراجعه نماید؛ اما پس از صدور اجرائیه ثبتی، در مراجع قضایی نیز برای مطالبه مهریه اقامه دعوا کند و پرونده اخیر منتهی به صدور رأی و اجرائیه شود، محکوم علیه کدام یک از اجرائیه‌ها را باید اجرا نماید؟ در چهارچوب اصل فوق این‌گونه پاسخ داد: «... با توجه به اینکه اصولاً تقاضای وصول طلب از دو مرجع صحیح نیست و با توجه به اینکه زوجه متعاقب صدور اجرائیه از دایره اجرای ثبت و اجرای مدلول آن با تقدیم دادخواست به مرجع قضایی

۲۴. ماده ۲- بستانکار اسناد رسمی لازم‌الاجرا برای مطالبه طلب خود ابتدا باید مطابق مفاد آئین‌نامه اجرای مفاد اسناد رسمی لازم‌الاجرا از طریق اداره اجرای سازمان، اجرای مفاد سند را درخواست نماید. طرح دعوی مطالبه موضوع همان اجرائیه تا پایان مهلت‌های مذکور در بند ب ماده ۱۱۳ قانون برنامه در محاکم دادگستری امکان‌پذیر نخواهد بود.

ماده ۸- چنانچه ظرف دو ماه پس از تقاضای صدور اجرائیه هیچ‌گونه مال یا دارائی از متعهد پرونده اجرایی شناسایی نشود یا مفاد اجرائیه به هر دلیلی ظرف مدت شش ماه اجرا نگردد، ذی‌نفع می‌تواند ضمن اعلام انصراف از ادامه عملیات اجرایی، جهت طرح دعوی به مراجع ذی‌صلاح قضائی مراجعه نماید. دوایر اجرا ثبت مکلف‌اند ضمن صدور گواهی لازم به درخواست ذی‌نفع، بدون اخذ هزینه‌های اجرایی نسبت به مختومه نمودن پرونده اقدام نمایند.

۲۵. سامانه نشست‌های قضائی، «نشست قضائی استان مازندران / شهرسازی با موضوع الزامی یا اختیاری بودن مراجعه به اداره ثبت اسناد و املاک برای صاحبان اسناد رسمی»، برگزار شده در تاریخ ۲۲ شهریورماه ۱۳۹۷، دسترسی در: ۵ اسفند ۱۳۹۹.

<https://www.neshast.org/Home/GetPublicJSessionTranscript2678b8a9-9536-452c-841e-08d61a07611c>

مراجعه نموده و حکم نیز صادر و به مرحله اجرا گذاشته شده، این امر به منزله آن است که زوجه از تعقیب اجرائیه ثبتی منصرف و به مرجع قضایی اکتفا نموده است ...»^{۲۶}

اعتقاد به این اصل در میان دکترین حقوقی نیز رایج است. در این خصوص برخی اندیشمندان در نقد رویه سابق محاکم که مستند به قانون آیین دادرسی مدنی - ماده چهار قانون سابق که ماده سه قانون کنونی^{۲۷} است - خود را مکلف به رسیدگی به دعاوی مستند به سند لازم‌الاجرا می‌دانستند معتقد بودند تعهدات مستند به سند لازم‌الاجرا با توجه به آنکه دارای قوه اجرایی می‌باشند، تنها زمانی از طریق مراجع قضایی قابل مطالبه می‌باشند که اجرائیه از طرف اداره ثبت با مانعی مواجه شود که رسیدگی دادگاه را ایجاب نماید.^{۲۸} قسمت انتهایی این نقد که پیگیری در مراجع قضایی را منوط به عدم نتیجه‌بخش بودن اقدامات واحد اجرای ثبت می‌داند، به وضوح به اصل لزوم پیگیری تعهد از مرجعی واحد در فرض تعدد مراجع صالح اشاره دارد و دقیقاً همسو با منطقی است که قانونگذار در ماده ۱۱۳ قانون برنامه ششم در پیش گرفته است. اعتقاد به این قاعده را حتی در نظریات برخی از حقوق دانان معتقد به امکان مطالبه همزمان دین نیز می‌توان یافت؛ چرا که آنها معتقدند اگرچه متعهدله حق دارد هرگونه بخواهد مطالبات خود را پیگیری نماید، لیکن این حق برای متعهد نیز محفوظ است تا در صورت اقامه دعوا نسبت به تعهد مستند به سند لازم‌الاجرای که پیش‌تر در خصوص آن اجرائیه صادر شده است، ابطال اجرائیه ثبتی، توقیف عملیات و مطالبه خسارت را خواستار شود.^{۲۹} از این موضع می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که هرچند به عقیده این صاحب‌نظران ممکن است دین واحد، قابل پیگیری و مطالبه از دو یا چند مرجع باشد، لیکن پیگیری از چند مرجع به طور همزمان امکان نداشته و متعهدله در مقام انتخاب باید یکی از مراجع را برگزیند.

۲-۲- مطالبه بخش - بخش

در این روش که صرفاً در خصوص تعهدات قابل تجزیه متصور می‌باشد، متعهدله در ابتدا مبادرت به تقسیم تعهد نموده و سپس هر بخش از تعهد را از مرجعی مطالبه می‌کند. در این روش ممکن است مراجع مورد مطالبه همزمان مراجعی یکسان بوده یا متعدد باشند:

- در مورد یکسانی مراجع می‌توان به موضوعی که سابقاً در شورای حل اختلاف شهرستان دهگلان

۲۶. پایگاه اطلاعات قوانین و مقررات کشور (دستور)، «نظریه شماره ۸۴۹۳ / ۷ مورخ ۱۳۸۴/۱۱/۲۶ اداره کل حقوقی قوه قضائیه»، دسترسی در ۵ اسفند ۱۳۹۹.

<http://www.dastour.ir/brows/?lid=%20%20%20%20335243>

۲۷. ماده ۳- قضاات دادگاه‌ها موظفند موافق قوانین به دعاوی رسیدگی کرده، حکم مقتضی صادر و یا فصل خصومت نمایند. در صورتی که قوانین موضوعه کامل یا صریح نبوده یا متعارض باشند یا اصلاً «قانونی در قضیه مطروحه وجود نداشته باشد، با استناد به منابع معتبر اسلامی یا فتاوی معتبر و اصول حقوقی که مغایر با موازین شرعی نباشد، حکم قضیه را صادر نمایند و نمی‌توانند به بهانه سکوت یا نقص یا اجمال یا تعارض قوانین از رسیدگی به دعوا و صدور حکم امتناع ورزند و الا مستنکف از احقاق حق شناخته شده و به مجازات آن محکوم خواهند شد.

۲۸. سید حسن امامی، حقوق مدنی، جلد ۶ (تهران: کتابفروشی اسلامی، ۱۳۴۰)، ۸۳.

۲۹. شمس، پیشین، ۷۰.

در سال ۸۳ مطرح گردید اشاره نمود. در این خصوص متعهدله برای آنکه درگیر اطالۀ دادرسی حاکم بر محاکم دادگستری نشود مبلغ چک خود را که هجده میلیون ریال بود، در چهارچوب دو دادخواست نه میلیون ریالی مطرح نمود^{۳۰} تا شورای حل اختلاف نسبت به این دو دادخواست صلاحیت رسیدگی پیدا کند^{۳۱}؛

- در باب تعدد مراجع نیز می‌توان به دعاوی مربوط به مطالبۀ مهریه تا پیش از سال ۹۶ اشاره کرد که زوجه بخشی از مهریه خود را از طریق دایرة اجرای ثبت مطالبه می‌نمود و نسبت به باقیمانده در مراجع قضایی اقامۀ دعوا می‌کرد.^{۳۲} اگرچه با تصویب قانون برنامه ششم در سال ۹۶ و آیین‌نامه اجرایی شناسایی و توقیف اموال مدیون در اجرای مفاد اسناد رسمی در سال ۹۸ استفاده از این روش در خصوص مطالبات مستند به سند رسمی لازم‌الاجرا کاهش یافت اما بررسی تفسیری مقررات مصوب نشان می‌دهد که این روش مطالبۀ هم‌زمان در خصوص اسناد رسمی لازم‌الاجرا همچنان در نظام حقوقی ایران امکان طرح داشته و منسوخ نشده است.

شایان ذکر است که با تصویب مقررات فوق اگرچه متعهدله دارای سند رسمی لازم‌الاجرا موظف است در ابتدا مطالبات خود را از واحد اجرای اسناد ادارات ثبت پیگیری نماید، لیکن پس از گذشت موعد مقرر که جواز اقامۀ دعوا در مراجع دادگستری را فراهم می‌آورد، ممکن است او بخواهد پروندۀ اجرایی را تنها نسبت به بخشی از دین مختومه نماید و آن را از طریق مرجع قضایی پیگیری نماید. اقدامی که هیچ منعی در چهارچوب ماده ۱۱۳ قانون برنامه ششم و مواد ۲ و ۸ آیین‌نامه اجرایی شناسایی و توقیف اموال مدیون در اجرای مفاد اسناد رسمی ندارد؛ بنابراین پرسش قابل طرح آن است که آیا در نظام حقوقی ایران متعهدله حق تقسیم تعهد و طلب تجزیه‌پذیر را برای مطالبۀ هم‌زمان دارد یا خیر؟ تفاوت این روش با روش قبل در آن است که در آنجا کل دین از دو مرجع مورد مطالبه قرار می‌گرفت در حالی که در اینجا هر بخش از یک مرجع مطالبه می‌شود. لذا نمی‌توان بر اساس اصل لزوم پیگیری تعهد از مرجعی واحد در فرض تعدد مراجع صالح پاسخ منفی بدین پرسش داد. زیرا در این فرض تعهد لازم‌الاجرا به دو بخش تقسیم شده است و هر بخش از یک مرجع پیگیری می‌شود. باین حال پاسخ بدین پرسش هم همچون پرسش اول منفی است؛ لیکن با استنباطی متفاوت و از منظر دو تئوری حقوقی مجزا که ذیلاً به آنها می‌پردازیم:

۳۰. سابقاً به موجب بند (۱) شق الف ماده ۷ آیین‌نامه اجرایی ماده ۱۸۹ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی و ... مصوب سال ۱۳۸۱، دعوا راجع به اموال منقول، دیون و منافع و ... را در صورتی در صلاحیت شورای حل اختلاف می‌دانست که خواسته دعوا بیش از مبلغ ده میلیون ریال نباشد.

۳۱. سامانۀ نشست‌های قضایی، «نشست قضائی استان کردستان/ شهر دهگلان».

۳۲. نشست قضائی قضاات مجتمع قضائی خانواده ۲ تهران، «نحوه اجرای احکام متعدد صادره از دایره اجرای ثبت و دادگاه در خصوص دین واحد»، برگزار شده در تاریخ پنجم آذرماه ۱۳۹۳، دسترسی در: ۵ اسفند ۱۳۹۹،

<https://b2n.ir/s79721>

۲-۱- نظریه تبدیل تعهد به اعتبار تبدیل دین

تبدیل تعهد عبارت است از «ترازی طرفین به سقوط تعهد موجود و ایجاد تعهدی جدید، که در یکی از عناصر خود با تعهد سابق متفاوت است، به گونه‌ای که سقوط تعهد اول، سبب ایجاد تعهد دوم باشد.»^{۳۳} حسب ماده ۲۹۲ قانون مدنی تبدیل تعهد در سه شق تبدیل موضوع تعهد، تبدیل متعهد و تبدیل متعهدله امکان‌پذیر است.^{۳۴} با وجود آنکه در دو شق آخر اختلاف نظر جدی میان دکترین حقوقی ایران در مورد نیاز یا عدم نیاز به رضایت متعهد در تحقق تبدیل تعهد وجود دارد.^{۳۵} در مورد تبدیل تعهد به اعتبار تبدیل دین قانونگذار قانون مدنی به صراحت در بند اول ماده ۲۹۲ رضایت متعهد را شرط اساسی برای تحقق تبدیل تعهد به اعتبار تبدیل دین دانسته است. قانونگذار در این بند در تعریف این نوع تبدیل تعهد تصریح کرده است «متعهد و متعهدله با توافق یکدیگر تعهد اصلی را به تعهد دیگری تبدیل نمایند.»

حال پرسشی که در اینجا مطرح می‌گردد آن است که آیا اقدام متعهدله دین مستند به سند لازم‌الاجرا در تقسیم دین واحد به دو دین، در راستای امکان پیگیری دو گانه، تبدیل تعهد به اعتبار تبدیل دین محسوب می‌گردد. اگر پاسخ مثبت باشد، آن‌گاه رضایت متعهد برای تحقق تبدیل شرطیت خواهد داشت؛ در غیر این صورت این امکان برای متعهدله فراهم است تا به صورت یک‌جانبه مبادرت به تقسیم نماید.

برای پاسخ بدین پرسش نیازمند طرح دو بحث مقدماتی می‌باشیم. در وهله اول بایستی مشخص شود که آیا رضایت متعهد در فرض تقسیم دین توسط متعهدله الزامی است و سپس باید بدین مسأله پرداخته شود که آیا این لزوم رضایت از بُعد تغییر ماهیت دین اولیه به دو دین مجزا در چهارچوب تبدیل تعهد است یا خیر؟

مقدمه اول: اصل «تجزیه‌ناپذیری تعهدات» یکی از اصول حاکم بر حقوق تعهدات است که به موجب آن «... حتی اگر دین قابل تجزیه باشد، بایستی به نحوی بین مدیون و طلبکار اجرا شود که گویی غیر قابل تجزیه بوده است.»^{۳۶} جلوه‌ای از این اصل در ماده ۲۷۷ قانون مدنی با این عبارت منعکس شده است: «متعهد نمی‌تواند متعهدله را مجبور به قبول قسمتی از موضوع تعهد نماید ...». هرچند که مقررۀ مذکور در خصوص عدم امکان پرداخت جزئی دین توسط مدیون صراحت دارد،

۳۳. محمود کاظمی و علی زارعی، «مطالعه تطبیقی تبدیل تعهد در حقوق ایران و غرب (روم و فرانسه)»، *مطالعات حقوق خصوصی* ۴۶(۲)(۱۳۹۵): ۳۰۷.

۳۴. ماده ۲۹۲ قانون مدنی: تبدیل تعهد در موارد ذیل حاصل می‌شود - (۱) وقتی که متعهد و متعهدله به تبدیل تعهد اصلی به تعهد جدیدی که قائم مقام آن می‌شود به سببی از اسباب ترازی نمایند در این صورت متعهد نسبت به تعهد اصلی بری می‌شود. (۲) وقتی که شخص ثالث با رضایت متعهدله قبول کند که دین متعهد را ادا نماید. (۳) وقتی که متعهدله مافی‌الذمه متعهد را به کسی دیگر منتقل نماید.

۳۵. همان، ۳۱۰-۳۰۹.

۳۶. ابراهیم شعاریان و ابراهیم ترابی، *حقوق تعهدات: مطالعه تطبیقی طرح اصلاحی حقوق تعهدات فرانسه با حقوق ایران و اسناد بین‌المللی* (تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۵)، ۵۲۴-۵۲۳.

لیکن به عقیده دکترین حقوقی هیچ شکی وجود ندارد که متعهدله نیز نمی‌تواند جز با رضایت متعهد، اقدام به مطالبه جزئی از تعهد نماید؛^{۳۷} زیرا به موجب اصل تجزیه‌ناپذیری تعهدات «در مواردی که اطراف تعهد متعدد نبوده و یک بدهکار و یک طلبکار بیشتر وجود نداشته باشد، حتی اگر ذاتا موضوع تجزیه‌پذیر باشد مانند تعهد فروشنده‌ای به تسلیم یک تن گندم، موضوع تعهد غیرقابل تجزیه است.»^{۳۸} بنابراین لزوم رضایت متعهد در فرض مطالبه بخشی از دین توسط متعهدله ضروری است. مقدمه دوم: ممکن است استدلال شود لزوم اعلام رضایت متعهد در این فرض مثبت تحقق نهاد تبدیل تعهد نیست؛ همان‌طور که برای مثال لزوم تراضی طرفین در مورد امور فرعی همچون تأخیر در انجام تعهد یا تغییر محل ایفای تعهد دلیلی بر وقوع تبدیل تعهد نیست. در پاسخ به این اشکال، برخی از حقوق‌دانان به این نکته اشاره داشته‌اند که در این وضعیت: «... دین واحد نیست و دین واحد آن است که زوجه کل مهریه را یکباره از اجرای ثبت مطالبه کرده باشد و مجدداً کل مهریه را از طریق دادگاه مطالبه نماید و یا عکس آن، در این صورت می‌توان گفت که دین واحد است، ولی با توجه به فرض سؤال باید گفت در این حالت، دین واحد نیست، چراکه زوجه بخشی از مهریه را از اجرای ثبت و قسمتی را از دادگاه مطالبه کرده است لذا موضوع دین واحد در این سؤال محملی ندارد.» مبتنی بر همین فرض - یعنی وجود دو دین - نیز این‌گونه نتیجه گرفته‌اند که در صورت اعمال این روش مطالبه هم‌زمان، اثبات اعسار مدیون از پرداخت یکی از دو دین ارتباطی به دین دیگر نداشته و نسبت به اعسار از پرداخت آن دین بایستی جداگانه رسیدگی شود.^{۳۹} موضوعی که نشان از استقلال کامل دو دین منفک از دین واحد نسبت به یکدیگر است.

بنابراین، در نتیجه مقدمات فوق باید به این موضوع اذعان داشت که اولاً: اقدام متعهد در مطالبه به روش بخش - بخش نوعی تبدیل تعهد است؛ ثانیاً: برای اعتبار این عمل حقوقی رضایت متعهد شرط است و در صورت عدم تراضی نمی‌تواند مقرون به صحت باشد.

۲-۲-۲- نظریه ابراء

از جمله تئوری‌هایی که در نظام حقوقی ایران برای عدم استماع دعوی مطالبه هم‌زمان به روش بخش - بخش مورد استناد دکترین قرار می‌گیرد نظریه ابراء است.^{۴۰} در عالم حقوق صرف نظر کردن اختیاری دائن از حق خود را ابراء گویند.^{۴۱} تأکید قانونگذار بر لفظ اختیار در تعریف ابراء وعدم ذکر لزوم اراده

۳۷. عبدالحمید فرزانه و کوروش چرخ کوهگرد، «گستره مستثنیات ممنوعیت تجزیه تعهد در حقوق ایران و برخی نظام‌های حقوقی دیگر»، فصلنامه تحقیقات حقوقی ۲۲(۸۵)(۱۳۹۸): ۳۵۹.

۳۸. علی‌رضا یزدانیا، «تجزیه‌ناپذیری موضوع تعهدات قراردادی و غیر قراردادی در حقوق اسلام، ایران و فرانسه»، پژوهش‌نامه حقوق اسلامی ۲۱(۱)(۱۳۹۹): ۲۳-۲۲.

۳۹. نشست قضائی قضات مجتمع قضائی خانواده ۲ تهران، «نحوه اجرای احکام متعدد صادره از دایره اجرای ثبت و دادگاه در خصوص دین واحد.»

۴۰. سامانه نشست‌های قضائی، «نشست قضائی استان کردستان / شهر دهگلان.»

۴۱. ماده ۲۸۹ قانون مدنی

مدیون در تحقق این عمل حقوقی نشان می‌دهد در نظام حقوقی ایران، بر خلاف حقوق فرانسه ابراء ماهیتی ایقاعی دارد.^{۴۲}

با این حال ایقاعات نیز در بسیاری از اصول همانند قراردادها می‌باشند. برای مثال:

– اصل رضایی بودن در ایقاعات نیز جاری است و ابراء همواره با عنوان یک عمل حقوقی رضایی مورد شناسایی قرار می‌گیرد.^{۴۳} این بدان معناست که برای تحقق ابراء همین که اراده باطنی به طریقی احراز گردید این ماهیت حقوقی تحقق یافته است. لذا برای اثبات وقوع ابراء از کلیه ادله می‌توان استفاده نمود. ادله‌ای که ممکن است در وقوع عمل ابراء صراحت داشته یا به طور ضمنی ابراء از آن برداشت شود.^{۴۴}

– اصل لزوم به معنای اجباری بودن عمل حقوقی و لزوم پایبندی به آثار آن نیز همان‌طور که در عقود جاری است، در ایقاعات نیز جاری است. در این خصوص یکی از ویژگی‌های ایقاع ابراء که به طور ضمنی در قانون مدنی به آن اشاره شده است، عدم قابلیت رجوع به واسطه ذکر ابراء به عنوان یکی از اسباب سقوط تعهدات بر مبنای قاعده «المعدوم لا یعود» می‌باشد.^{۴۵} اماره دیگری که دلالت بر پذیرش عدم قابلیت رجوع از ابراء در نظام قانون مدنی دارد تصریح قانونگذار در ماده ۸۰۶ مبنی بر عدم قابلیت رجوع و اهب در باب هبه دین می‌باشد که با توجه به شباهت ابراء و هبه دین تسری حکم این ماده به ابراء بدون منطبق نیست.^{۴۶}

پیش از توجیه رفتار متعهدله در چهارچوب نظریه ابراء لازم است ابتدا به این نکته اشاره کنیم که هنگامی که از مطالبه هم‌زمان به روش بخش – بخش سخن گفته می‌شود، هم‌زمانی عرفی مدنظر است. برای مثال متعهدله ممکن است بخشی از تعهد را امروز و بخشی را هفته بعد مطالبه کند؛ اگرچه این مطالبه از نظر علمی به هیچ عنوان مطالبه هم‌زمان محسوب نمی‌شود اما عرفاً به این نوع مطالبه، مطالبه هم‌زمان گفته می‌شود. از این موضوع این نتیجه اتخاذ می‌شود که در هر دو روش مطالبه همواره بخشی از دین از نظر زمانی مقدم مطالبه می‌شود و بخش دیگری مؤخر بر آن مورد پیگیری و مطالبه قرار می‌گیرد.

در روش بخش – بخش مطالبه مقدم نقطه اتکایی است که بر اساس آن رفتار متعهدله در چهارچوب نظریه ابراء قابل توجیه است. بدین صورت که به عقیده برخی حقوق دانان مطالبه بخشی از دین، به طور ضمنی دلالت بر ابراء بخش دیگر دین نیز دارد.^{۴۷} برای مثال فرض کنید متعهدله یک چک سی میلیون تومانی برای مطالبه بخشی از وجه چک به مبلغ پانزده میلیون تومان به واحد اجرای

۴۲. شعاریان و ترابی، پیشین، ۵۴۶-۵۴۵.

۴۳. سید حسین صفائی، قواعد عمومی قراردادها (تهران: میزان، ۱۳۹۴)، ۲۶۹.

۴۴. عبدالرزاق احمد السنهوری، الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید، جلد ۳ (بیروت: منشورات الحلبي الحقوقیه، ۲۰۰۹)، ۵۸۱-۵۷۹.

۴۵. امیر ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی/ایقاع (تهران: میزان، ۱۳۹۳)، ۳۹۵-۳۹۴.

۴۶. همان.

۴۷. سامانه نشست‌های قضائی، «نشست قضائی استان کردستان / شهر دهگلان».

اسناد ادارات ثبت مراجعه نموده است. درحالی که هیچ منعی برای او وجود ندارد که تمام مبلغ را مورد مطالبه قرار دهد. حال اگر نسبت به بخش دیگر در مرجع قضایی اقامه دعوا کند مقام قضایی می‌تواند به اقدام متعهدله در مطالبه مقدم بخشی از وجه چک استناد کند و آن را به عنوان اماره‌ای قضایی که مثبت وقوع ابراء است تلقی نماید. بر این اساس متعهدله با مطالبه مقدم بخشی از طلب، حد استحقاق خود از وجه را چک منحصر به مبلغ مقدم دانسته و نسبت به مابقی ذمه متعهد را ابراء نموده است. از طرفی با توجه به آنکه ابراء ایقاعی غیر قابل رجوع است مطالبه بخش دوم را نیز نمی‌توان رجوع از ابراء تلقی نمود؛ بنابراین متعهدله نسبت به بخش مؤخر دین مورد مطالبه فاقد حق شناخته شده و نمی‌تواند آن را مورد مطالبه قرار دهد.

لذا بر اساس تئوری ابراء نیز روش مطالبه بخش - بخش روشی مردود شناخته می‌شود؛ لیکن تفاوتی که میان این نظریه با نظریه تبدیل تعهد وجود دارد، آن است که در صورتی که روش بخش - بخش در چهارچوب تئوری تبدیل تعهد توجیه گردد، رضایت متعهد به تقسیم دین، متعهدله را ذی‌حق می‌سازد، اما در چهارچوب تئوری ابراء امکان ذی‌حقی متعهدله نسبت به مطالبه بخش دوم به کلی از بین می‌رود.

نتیجه‌گیری

وصف قابلیت اجرا در برخی از اسناد عادی و رسمی موسوم به «اسناد لازم‌الاجرا در معنای خاص»، قدرتی است که متعهدله را برای مطالبه موضوع تعهد بی‌نیاز از اقامه دعوا در مراجع قضایی می‌کند. در این خصوص نظام حقوقی ایران این قدرت اجرایی را نوعی امتیاز برای اسناد لازم‌الاجرا می‌داند که باعث ممنوعیت متعهدله در اقامه دعوا در مراجع قضایی نمی‌شود؛ با این حال موضع این نظام حقوقی در خصوص پرسش از امکان مطالبه هم‌زمان دیون مستند به سند لازم‌الاجرا از طریق اقامه دعوا در مراجع قضایی و پیگیری از طریق واحد اجرای اسناد ادارات ثبت موضوعی مبهم است. مطالعات این پژوهش نشان می‌دهد اشخاص متعهدله اصولاً از دو روش برای مطالبه هم‌زمان استفاده می‌کنند که بر اساس دکتترین حقوقی هریک به دلیلی مردود شناخته می‌شوند:

- گاهی مطالبه کل دین از دو مرجع مدنظر است که در این خصوص اصل نانوشتنه لزوم پیگیری تعهد از مرجعی واحد در فرض تعدد مراجع صالح مانع از این اقدام می‌شود؛

- گاهی هم روش مطالبه بخش - بخش در مورد تعهدات قابل تجزیه مورد استفاده قرار می‌گیرد که بر اساس آن دین مستند به سند لازم‌الاجرا به دو بخش تقسیم شده و هر بخش در مرجعی صالح پیگیری می‌شود.

در این خصوص نیز بایستی به این موضوع اذعان داشت که اقدام متعهدله در چهارچوب دو نظریه تبدیل تعهد یا ابراء قرار می‌گیرد. در صورتی که این اقدام را در چهارچوب تبدیل تعهد به اعتبار تبدیل دین توجیه نماییم مطالبه بخش - بخش الزاماً نیازمند رضایت متعهد است؛ در غیر این صورت، تبدیل تعهد باطل بوده و مطالبه هم‌زمان مسموع نمی‌باشد. از طرفی دیگر اگر این روش مطالبه را در چهارچوب تئوری ابراء توجیه نماییم با این استنباط مواجه می‌شویم که مطالبه بخش اول به معنای

انصراف متعهد له از بخش دیگر و ابراء ذمه متعهد نسبت به مابقی تعهد می‌باشد. با این حال تمامی این موارد تنها در چهارچوب تفاسیر دکترین حقوقی است و نص قانونی که به‌طور جامع به پرسش از امکان مطالبه هم‌زمان دیون مستند به سند لازم‌الاجرا پاسخ دهد در نظام حقوقی ایران وجود ندارد و این موضوع رویه قضایی را در یک سردرگمی و تشتت آرا قرار داد. برای رفع این خلأ این پژوهش دو پیشنهاد مطرح می‌کند:

اولاً: نص بند ب ماده ۱۱۳ قانون برنامه ششم و ماده ۲ آیین‌نامه اجرایی شناسایی و توقیف اموال مدیون در اجرای مفاد اسناد رسمی دایره خود را وسیع‌تر نموده و از اسناد رسمی لازم‌الاجرا به اسناد لازم‌الاجرا تغییر یابد. در این صورت پاسخ قانونگذار به روش مطالبه کل تعهد از دو مرجع به‌صورت هم‌زمان به صراحت پاسخی منفی خواهد بود؛

ثانیاً: برای مقابله با روش مطالبه بخش - بخش پیشنهاد می‌شود مقرر ب بند ب ماده ۱۱۳ در کنار آنکه صلاحیت مقدم واحد اجرای اسناد ادارات ثبت را در مطالبه تعهدات مستند به سند لازم‌الاجرا پذیرفته است، صلاحیت این مراجع را به کل دین معطوف نماید؛ به‌طوری که هیچ چاره‌ای برای متعهدله جز تشکیل پرونده اجرایی نسبت به کل تعهد وجود نداشته باشد و در صورتی که متعهدله پس از مرور زمان‌های مطروحه در مقرر فوق‌الذکر، خواهان طرح دعوا در محاکم دادگستری باشد، تنها در صورتی بتواند به این امر اقدام کند که او نسبت به کل دین مستند به سند لازم‌الاجرا پرونده اجرایی را مختومه نموده باشد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

الف) منابع فارسی و عربی

- السنه‌وری، عبدالرزاق احمد. *الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید*، جلد ۳. بیروت: منشورات الحلبي الحقوقیه، ۲۰۰۹.

- امامی، سید حسن. *حقوق مدنی*، جلد ۶. تهران: کتابفروشی اسلامیة، ۱۳۴۰.

- پایگاه اطلاعات قوانین و مقررات کشور. «نظریه شماره ۸۴۹۳ / ۷ مورخ ۱۳۸۴/۱۱/۲۶ اداره کل حقوقی قوه قضائیه»، آخرین بازدید: ۵ اسفند ۱۳۹۹،

<http://www.dastour.ir/brows/?lid=%20%20%20%20335243>

- حمیتی واقف، احمدعلی. *حقوق ثبت*. تهران: دانش نگار، ۱۳۹۱.

- سامانه ملی آراء قضائی، «دادنامه قطعی شماره ۱۵۳۴۰۱۵۳۴۰۲۲۲۵۰۹۱۰۹۹۷۰ مورخ ۱۳۹۱/۱۱/۲۳ با موضوع عدم

استماع دعوی مطالبه وجه چک دارای اجرائیه ثبتی»، دسترسی در: ۵ اسفند ۱۳۹۹،

<https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/788>

- «دادنامه قطعی شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۲۴۰۰۰۲۳۱ مورخ ۹۲/۰۲/۲۱ با موضوع عدم امکان اقدام همزمان نزد

اجرای ثبت و دادگاه برای مطالبه طلب (مهریه)»، دسترسی در: ۵ اسفند ۱۳۹۹،

<https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/4406>

- «دادنامه قطعی شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۶۹۴۰۰۲۴۳ مورخ ۱۳۹۲/۰۳/۱۱ با موضوع پیگیری همزمان تخلیه

مورد اجاره از طریق اجرای ثبت و دادگاه»، دسترسی در: ۵ اسفند ۱۳۹۹،

<https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/4488>

- «دادنامه قطعی شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۲۴۰۰۰۹۸۱ مورخ ۹۲/۰۶/۱۹ با موضوع مطالبه همزمان مهریه از

طریق اجرای ثبت و دادگاه»، دسترسی در: ۵ اسفند ۱۳۹۹،

<https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/4870>

- «دادنامه قطعی شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۲۴۰۰۰۲۰۱۳ مورخ ۹۲/۱۱/۳۰ با موضوع مطالبه مهریه از طریق واحد

اجرای ثبت»، آخرین بازدید: ۵ اسفند ۱۳۹۹،

<https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/5317>

- «دادنامه قطعی شماره ۹۳۰۹۹۷۰۲۲۲۸۰۰۰۸۵ مورخ ۱۳۹۲/۰۱/۳۱ با موضوع مطالبه همزمان چک در

دادگاه و اجرای ثبت»، دسترسی در: ۵ اسفند ۱۳۹۹،

<https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/6558>

- سامانه نشست‌های قضائی، «نشست قضائی استان کردستان / شهر دهگلان با موضوع ارائه دو دادخواست

جداگانه همزمان، هریک با خواسته نه میلیون ریال جهت مطالبه وجه یک فقره چک هجده میلیون ریالی»

، برگزار شده در تاریخ دهم تیرماه ۱۳۸۳، دسترسی در: ۵ اسفند ۱۳۹۹،

<https://www.neshast.org/Home/GetPublicJSessionTranscript/722f7429-24ba-4449-ef87-08d6688bb098>

- «نشست قضائی استان مازندران / شهرساری با موضوع الزامی یا اختیاری بودن مراجعه به اداره ثبت اسناد

و املاک برای صاحبان اسناد رسمی»، برگزار شده در تاریخ ۲۲ شهریورماه ۱۳۹۷، دسترسی در: ۵ اسفند ۱۳۹۹،

<https://www.neshast.org/Home/GetPublicJSessionTranscript/2678b8a9-9536-452c-841e->

08d61a07611c

- شعاریان، ابراهیم و ابراهیم ترابی. *حقوق تعهدات*. تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهردانش، ۱۳۹۵.
- شمس، عبدالله. *اجرای احکام مدنی*. جلد اول. تهران: دراک، ۱۳۹۸.
- صفائی، سید حسین، *قواعد عمومی قراردادها*، تهران: میزان، ۱۳۹۴.
- فرزانه، عبدالحمید و کوروش چرخي کوهگرد، «گستره مستثنیات ممنوعیت تعهد در حقوق ایران و برخی نظام‌های حقوقی دیگر»، *فصلنامه تحقیقات حقوقی* ۲۲(۸۵)(۱۳۹۸): ۳۴۹-۳۷۲.
- کاتوزیان، امیرناصر. *حقوق مدنی/ایفباع*. تهران: میزان، ۱۳۹۳.
- کاتوزیان، امیرناصر. *اثبات و دلیل اثبات*. جلد اول. تهران: میزان، ۱۳۹۵.
- کاظمی، محمود و علی زارعی. «مطالعه تطبیقی تبدیل تعهد در حقوق ایران و غرب (روم و فرانسه)». *مطالعات حقوق خصوصی* ۴۶(۲)(۱۳۹۵): ۳۰۵-۳۲۳.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، «رأی وحدت رویه هیأت عمومی دیوان عالی کشور در مورد قابل استماع بودن دعاوی مربوط به اسناد رسمی و قرض اقساطی لازم الاجرا در محاکم دادگستری»، تاریخ انتشار: ۲۹ مرداد ۱۳۶۰، دسترسی در: ۵ اسفند ۱۳۹۹،

<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/101318>

- نشست قضایی قضات مجتمع قضایی خانواده ۲ تهران، «نحوه اجرای احکام متعدد صادره از دایره اجرای ثبت و دادگاه در خصوص دین واحد»، برگزار شده در تاریخ پنجم آذرماه ۱۳۹۳، دسترسی در: ۵ اسفند ۱۳۹۹، <https://b2n.ir/s79721>
- یزدانیان، علیرضا. «تجزیه‌ناپذیری موضوع تعهدات قراردادی و غیرقراردادی در حقوق اسلام، ایران و فرانسه»، *پژوهش‌نامه حقوق اسلامی* ۲۱(۱)(۱۳۹۹): ۵۲-۲۱.

ب) منابع خارجی

- 25th International Congress of Notaries (October 2007), "Topic I: The Notarial act as an instrument of development in society", last accessed 11/8/2020, https://www.uinl.org/documents/20181/73053/temai-conclusiones_en/f4130b2e-10c4-4d88-af65-eaaf7f39cbb5.
- Murray, Peter, and Andrew Watson, *Comparative Study on Authentic Instruments, National Provisions of Private Law, Circulation, Mutual Recognition and Enforcement, Possible Legislative Initiative by the European Union. United Kingdom, France, Germany, Poland, Romania and Sweden*. European Union, 2008.